مەرگی زمان … کامێ ئاراز

زمان، هاوشێوەی مرۆڤ، سوێی ژیانی هەیە. بە بەردەوامی زمانەکان لە دایک دەبن و گەشە دەکەن و سەریش دەنێنەوە. لە ئێستادا هەسارەی زەوی خاوەنی ٧٠٠٠ بۆ ٨٠٠٠ زمانە، ئەم ژمارەیە دەکرێت زۆر زیاتر بێت ئەگەر شێوازەکانیش هەژمار بکرێن، دەتوانین ئەم ژمارانە پێکەوە بکەین لە ١٣٠-١٤٠ خەزانە زمان. بەپێی کەمکردنەوەک داتا، تا ساڵی ٢١٠٠ی زایینی لە نێوان ٥٠٪ تا ٩٠٪ی ئەم زمانانە قەدەبن و مەرگ دەبێتە میوانیان.

لە زانستی زمانەوانیدا ‘زمانە مردووەکان’ بریتیین لەو زمانانەی کە چی دیکە قسەکەری نەماون، وەلێ بەی هەیە بەشێوەی جیا جیا بەکار بهێنرێن. بە نموونە زمانی لاتینی زمانێکی مردووە، وەلێ زمانی فەرمی وەاتی قاتیکانە لە پاپ ئیتاڵیدا، بە مەبەستی ئاینی بەکاردەهێنرێت نێوەک وەکو زمانێکی ژیانە، هەتا ئێستاکەش لە زۆربەی قوتابخانەکانی وەاتانی ئەوروپا دەخوێندرێت. بەهەرحاڵ، گرنگی دانێکی بەم شێوەیە بە زمانی لاتینی نایکات بە زمانێکی زیندوو لە بەر.

لە پاڵ زمانە مردووەکانیشدا ‘زمانە قەبووەکان’یش هەن، ئەم زمانانەش زمانی مردوون وەلێ هیچ کەسێک نەماوە وەکو زمانی دایک یاخود زمانی دووەم بەکاریبهێنن، هەندێک کەس لەوانەیە کەم تاز زۆر شارەزای زمانەکە بن. بە وێنە زمانی سەمەری دایکە زاری هیچ کەسێکی مرۆڤی ئەم سەردەمە نییە، بەڵام لەگەڵ ئێوەشدا سەمەرناسەکان بە مەبەستی توێژینەوە دەتوانن بە زمانی سەمەری بئاخڤن، تەنانەت پیتەر پرینگڵ* کە میوزیسیانێکی هەگبری ئامێرە میوزیکییەکانی گەرانییەکی بە زمانی سەمەری چێیوە کە تێکستەکەی لە دەقی گلگامشەوە وەرگرتووە. نموونەیەکی دیکە بە زمانە قەبووەکان دەکرێت زمانە سەنسکانی ئەمریکا بن وەکو زمانەکانی: ئەساگێ، سەرانە، ئونامی، هتد.

زۆر هەکار هەن کە دەبنە فریشتەی مەرگ بە زمان. یەکێک لە هەکارەکان بریتییە لە پیشاڤتنی کولتووری cultural assimilation، ئەمەش ڕووداوات کاتێک گەلێک هەڵدەستێت بە هەڵوشان وقووتدانی گەلێی دیکە کە زۆرجار گەلە قووتدراوەکە کەمینەن، زۆر نموونە هەن بە ئەم جۆرە کوشتنەی زمان، یەکێک لەوانە بریتییە لە زمانی برێتانەکان؛ بریتانی هەرەمەکی فەرانسایە کە نیشتەجێی باکوری

ژئاوای ئەو وڵاتەن، زمانەکەیان زمانەکی بریتانیکە و دوور تا نزیک پەیوەندی بە زمانە کەلتەکیەکانی هاوشوێی وێلش و کەرنشوە هەیە، وێلە ئەم زمانە زۆر قسەچێی پێکراوە و ئێستاکە لە هەرەمی بڕیتەن فەڕەنسی زمانی سەرکیە، هەرچەندە زۆرێک لە بڕیتەنەکان هەستی ئیتنیکی جیاوازیان هەیە و زۆرجاران خۆیان لە فەڕەنسی نەتەوە جیادەکەنەوە، بەڵام ئاخاقتنیان بە زمانی فەڕەنسی وایان لێدەکات لە چەند دەیەیەکی داهاتوو بەیهەیە هەستی جوداخوازی بەتەواوەتی کاڵ ببێتەوە.

سەبارەت بە زمانە گچکەکانیش، مەترسیەکی زۆریان لەسەرە بەهۆی ئیکەنەمی و لینگوا فرانکاوە*. فلیپین وەربگرە وەک نموونە، بە گوێرەی ئاماری جودا جودا ١٢٥ تا ١٧٥ زمانەک بوونیان هەیە، بەڵام دوو زمان هەژمار کراون وەک زمانی فەرمی: تەگالۆگ و ئینگلیزی. تەگالۆگ زمانی خەڵکی تەگالۆکەکان بوو لە وڵاتی فلیپین، وێلە لە دروستبوونی دەوڵەتەکەوە زمانی فەرمیەو و بەتە زمانی لینگوا فرانکای فلیپین، زۆرینەی زۆری دانیشتوان و نەتەوەکانی ئەو دەوڵەتە دەتوانن بەم زمانە قسە بکەن، حاڵی حازر زمانەکانی تر کە قسەکەریان کەمە لە زمانەکانیان لە ژێر مەترسی لە ناوچوندان، دەخی ئابووری وا دەخوازێت خەڵک بە لینگوا فرانکا و زمانی ئینگلیزی بدوێن، بە ئەوەی بتوانن بارودۆخی ئابووریان بە ئارەزۆ بێت، وێلە ئەمە دەبێتە هۆنگاونانی زمانی دایکیان بەرەو پیری مردن.

لە کۆتاییدا، هەکارگەلێکی زۆر هەن بە هەراسانکاردنی زمانەکان تا کاتی مردن وو تەنانەت جینۆساید کردنیشیان. وێلە بە شیوەن و ئەی ئەمە نییە زمانەکان توانستی ئەوەیان هەبێت لە بووندا بمێنن، مەرگی زمانەکان شتێکە دەسەڵاتی ئەمەی بەسەردا ناشکێت، هەرچەندە دەتوانین بە هەوڵدانێکی زۆر ڕێ بە بڕی هەندێک زماندا بکەینەوە، بەڵام هەشتاکە گەیانکاریەکان ووە لە زمان دەکەن و زمانێکی نوێتر دەخوڵقێنن بە گوێرەی کات. لەگەڵ ئەوەی ناتوانین ڕێگری بکەین لە مەرگ و کۆچی هەتایی زمانەکان، با تا دەکرێت هەوڵی پاراستن یاخود تۆمار کردنیان بدەین، بەهۆی کەمتەرخەمیمان لە تۆمارکردن، بیربکەوە لەوەی چەندین دەنگی ناوازەمان بە درێژایی مێژوو لەدەستداوە.

پاشکە:
*گەرانیە سەریەکەی پیتەر پرینگە:

https://www.youtube.com/watch?v=QUcTsFe1PVs

- لینگوا فرانکا lingua franca ئەو زمانەیە کە لە هەندێ وڵاتدا وەکو زمانێکی هاوبەش بەکاربهێنرێت لە نێوان کەمینە مرۆڤێک کە خاوەنی زمانی جیاوازن.

خوێندنەوەیەکی کورت بۆ مانی خورمای سەر پەنجەکان … سەدیق سەعید وانزی

کەمەناس وزانای ناوداری عێراقی(عەلی وەردی) لە کتێبی وانەکانی ژیانمدا، کە بیرەوەرییەکانی خۆیەتی و تیایدا باسی کەمەلگەی عێراقی لە سەرەتاکانی سەدەی ڕابردووودا دەکات، هەروەها لە گەلێك لە کتێبەکانی دیکەشی، باسی کەسییەتی تاکی عێراقی دەکات و هەندە کەمەایەتییەکانی دەردەخات.

بە بۆای ئەو کەمەناسە، تاکی عێراقی تاکێکی دووفاقییە ولە زۆربەی کاتدا، پەرەنسیپێکی کەمەایەتی و مێڵی جێگیری نییە و هەوڵدەدات لە گەڵ هەموبارودۆخێکی سیاسی و کەمەایەتی، هەموو دەسەاتێك خۆی بگونجێنێت. لەم ڕووەوەش لە کتێبی وانەکانی ژیانمدا، نموونەی سەرکی شارەوانی بەغدا دەهێنێتەوە کە لە سەردەمی عوسمانییەکاندا چۆن ژیاوە و چەند خزمەتی ئەوانی کردووە، کەچی کاتێ ئینگلیزەکان عێراق داگیردەکەن و عوسمانییەکان لە بەغدا وەدەردەنێن، هەمان ئەو سەرکە شارەوانییە چی بۆ ئەوان کردبوو، بۆ ئینگلیزەکانیش دەیکات.

لە کاتێکدا خەلافەتی عوسمانی دەسەاتێکی بەناو ئیسلامی هەبوو. ئەو دووفاقییە، بۆتە بەشێك لە خەسڵەتی کەمەایەتییانەی تاکی عێراقی و وەك دیاردەیەکی کەمەایەتی و دەروونی لێهاتووە.ئەوەی بەلای ئەوەوە گرنگە ئەوەیە،کە چۆن پارێزگاری لە بوون و بەرژەوەندی خۆی بکات، هەربۆیەشە چۆنی مەبەست بێت بەو شێوەیە دەژیت، یان لەگەل هەموو بارودۆخێك خۆی دەگونجێنێت. کاتێ سەرنج لە کارەکتەری(نوح)ی

پاڵەوانی ڕۆمانی خورمای سەرپەنجەکانیش دەدەین، دەبینین هەمان ئەو جۆرەکەسیەتییە دووفاقیەی هەیە. کەلە عێراق دەژیت مرۆڤکە و کە ئاوارەی ئیسپانیاش دەبێت، کەسێکی دیکەی سەدو هەشتا پلە جیاوازە لەوەی لەگوندەکەی خۆی، لەنێو عەرەبەکان هەیبووە.

تا ئەو ئاستەی گومان بکەین ئەو کەسە نوح بێت. ڕووداوەکانی ئەم ڕۆمانە،لە گوندی (سوبح) دەست پێ دەکات.کە بە ناسنامە عەرەبن. ئەم بنەماڵەیە،لە نەوەی موتەقی باپیرەگەورەیانن. نوح، کە دەکاتە کوڕی موتەق و باوکی سەلیم، لەو گونده دەژیت. کچێکی هەیە بەناوی(ئستە برەق)ئەم کچە، نەخۆشییەك دەگرێت و ڕۆژ بە ڕۆژ لاواز دەبێت و هێنگی زەرد هەڵدەگەڕێت.بۆیە ڕۆژکییان دەیباتە لای پزیشك لە شاری تکریت و بەرلەوەی بگەنە نزیکەنگە، لە سەر شەستە، شۆفێرك دەستێك بە سمتی کچەکەی نوح دەکێشێت .
ئەم ڕووداوە، دەبێتە سەرەتای دروستبوونی شەڕو ئاشووبێك، کە سەرەنجام هەڤدە کەسی تیادا دەکوژرێن. لە ڕوانگەی نوح، ئەمە دەستدرێژیی و شکاندنی شکۆی خێزانەکی و کەسی ئەوە. چۆن دەبێت کوڕێك دەست لە سمتی کچەکەی بدات، ئەویش بێ دەنگ و بێ هەڵوێست بێت. بۆیە هەرش دەکاتە سەر کوڵەکە و ئازارو ئەشکەنجەیەکی زۆری دەدات و خەڵتانی خوێنی دەکات. دوای ئەمە، هێزەکانی پۆلیس نوح دەگرن و کەس و کارەکەشی کاتێ لە ڕێی ئستە برقەوە بەو هەواڵە دەزانن، ئەوەندەی تر هەست بە شکاندنی خۆیان دەکەن. بۆیە بڕیار دەدەن هێرش بکەنە سەر پارێزگاری تکریت و نوح ڕزگار بکەن.

لەم شەڕو ڕووبەڕووبوونەوەیەدا، هەڤدە کەس لە کەس و کارو ناسیاوەکانی نوح دەکوژرێن و دواجاریش گوندەکەیان چۆڵ دەکەن. تائێرە، ئێمە لە بەردەم نوحێکی عێراقی داین، مرۆڤێك کە کەسیەتییەکی خێزەکی، میللی وپەتریاکی هەیە.مرۆڤك کە شانازی بە شەرەفی خێزَانەکی و بنەماڵەوە دەکات و جەستەی ژن، وەك هێمای شکۆمەندیی و شەرەف دەبینێت. بۆیە چەند پارێزگاری لەو جەستەیە بکات، ئەوەندە شکۆ و پێگەی جەماوەری خۆی و بنەماڵەکەی بە سەربەرزی ڕادەگرێت. نوح ئەو دەمەی لە گوندەکەیدا دەژیت، کەسێکە وابەستەی داب و نەریتی میللی و خێزەکی، هەموو ئەو ڕسایانە پیادە دەکات کە خەڵکی گوندەکەی و بنەماڵەکەی پێ دەناسرێنەوە.

بەڵام کاتێ هەمان ئەو مرۆڤە، واتە نوح، ئاوارەی هەندەران دەبێت و لە ئیسپانیا دەگیرسێتەوە، دەبێتە کەسیەتییەکی دیکەی سەدو هەشتا پلە جیاواز لە وەی لە عێراقدا هەیبوو.نوح کاتێ ئاوارەی ڕۆژئاوا دەبێت،دیسکۆیەك دادەنێت و گارسۆنەکانیشی هەموویان لە ڕەگەزی مێن.

نوح دەبێتە مرۆڤێکی دیکە، تا ئەو ڕادەیەی سەلیمی کۆی شک دەیگرێت کە چۆن باوکی و کۆی موتەقی بە ناو و دەنگ، بەم شێوەیە گۆڕاوە. نوح کە تەنها لە بەر ئەوەی کۆشایان بە سمتی کچەکەی، هەڤدە کەسی لە ئەقداقدا بەکوشتدا، کەچی خۆی لە دیسکەیدا، ژانە دەست لە سمتی ڕاساو فاتیمە دەدات و چۆڕ لەو کردەوەیە وەردەگرێت.
ئەمە وەرای ئەوەی کە مەی دەخواتەوە و لەیانەکەیدا، کوان و کچان سەما دەکەن و ئەویش وەك ئەوەی هەرگیز ئەو کەسە نەبێت کە لە گوندی سوبح دادەنیشت و چەند وابەستەی خێل و بنەماڵەکەی بوو. ئەمجارەیان نوح دەبێتە کەسکی دیکەی جیاواز کە پشت دەکاتە داب و نەریتی میللی و خێڵەکی بنەماڵەکەی . وەك کەسك هەڵسوکەوت دەکات کە نە ژنك عەرەب بووە، نە موسڵمانیش. بەکو مرۆڤکە خۆی لەگەڵ هەموو بارودۆخك دەگونجێنێت.ئەزموونی ئەو مرۆڤە لە ژیاندا پێمان دەڵێت کە زۆرجار مرۆڤەکان، ئایین و ناسنامە، خێل و بنەماڵە،شکڵو کەسیەتی، بۆ هەڵخەڵەتاندن و فریودان بەکاردێنن. نوح ماسکك دەپۆشێت کە لە ئەقداقدا، پێویستە و پێی دەناسرێتەوە، کەچی کاتێ دەچێتە ئیسپانیا، ئەو ماسکە فڕێدەدات و یەکەکی تردەپۆشێت.

لێرەوەش ئەو بۆچوونەی عەلی وەردی لە بارەی کەسیەتی تاکی ئەقاقی، جوانتر بەرجەستە دەبێت. خورمای سەرپەنجەکان، ئەمانەکی سادەیە، وەلێ هەهەندەکی قووڵی کەمەلاِیەتی هەیە. ئەمانووس هونەرییانە ڕووداوەکانی لە نێوان عێراق و ئیسپانیا، مانتاژکردوون و بەیەکەوەی گرێداوان.

بە ڕادەیەك خوێنەر کە ئەمانەکە دەخوێنێتەوە، چۆڕی لێ وەردەگرێت.ئەو ئەمانە، نموونەیەکی دیارو بەرجەستەی، لایەنە دەروونی و پەروەردەییەکانی تاکی ئەقاق دەردەخات. نموونەی مرۆڤکمان پیشان دەدات، کەحەربا ئاسا خۆی لەگەڵ هەموو بارودۆخ و سەردەمێك دەگونجێنێت. مرۆڤك کە هەموو بەهایەکی ئاکاریی و مرۆیی، نیشتمانی و ئایینی، لەپێناو بەرژەوەندی خۆی لەژێر پێ دەنێت. مرۆڤك(وەك ئەوەی ئێستاش باوە) ئایینی ئیسلام و موسڵمانیبوون، دەکاتە ئامرازێك بۆ فریودان و هەڵخەڵەتاندن و چەواشەکاریی، هەموو شتێك لە پێناو بەرژەوەندی تایبەتی و کەسی خۆی دەکات.

دەنا نوح کە بە هەوای نەدەبینی کەسك دەست لە سمتی کچەکەی بدات و هەڤدە کەسی لەو پێناوە بەکوشت دا،بۆچی بۆ خۆی بەهەوا دەبینێت ژانە دەیان جاردەست لە سمتی ژنان بدات؟مەگەر ئەمە دووفاقی نییە؟ دواجار سوپاسی وەرگێڕانەکە دەکەم کە جوان ئەمانەکەی کردووە بەکوردی. وەك خوێنەرێك چەند وەرگێڕانکی ئەو وەرگێڕەم

خوێندووونەتەوە و چێژم لێ وەرگرتوون.ئومێدم هەیە لە داهاتوو ببێتە یەکێك لە وەرگێڕەرە دیارەکان.

*پەراوێز: ناوی ڕاستەقینەی(خورمای سەرپەنجەکان) نووسینی(محسن ئەلرەملی) وەرگێڕانی(رەنجدەرجەبار) بەاوکراوەی ناوەندی ڕۆشنبیری هەهەندسڵمانی 2019.

حیزبی بچووك و شۆڕشی گەورە ... عەلی مەحمود محەمەد

چەند ڕاستکردنەوەیەك بە بەڕێز شاسوار عەبدالواحید

بەڕێز شاسوار عەبدوالواحید سەرکی جوڵانەوەی نەوەی نوێ 22ی ئەم مانگە وتارێکی لە ماڵپەڕەکان بڵاو کردەتەوە بە ناوی " هەرچی گەڕانکاری و شۆرشە،سەرەتا بچوک و کەمینە بوون ", تیایدا کەمەك نموونەی هەمە چڕشن وەڵە تەواویان باسی ئەو پارتە بچوکانە دەکات کە بە بچووکی دامەزراون و دواتر گەیشتوون بە دەسەڵات, تەواوی نموونەکانیشی ئەوانەن کە لە دەرەوەی کایەی هەبژاردنەوە پارسەنگی سیاسیان گۆیوە لەو چرکە ساتانەی ئەو نموونەکانیان لەسەر دەهێنەتەوە , مافی خۆیەتی ئەم نموونانە بە وردە بۆرز کردنەوەی حیزبێکی بهێنەتەوە تا بە ئێندامان و لایەنگرانی بڵێت منیش وەك هیتلەر و لینین و بارزانی باوك و تاڵەبانی باوك نەوەی نوێ دەکەمە پارتی دەسەڵاتدار و دەچمە سەر تەختی حوکمانی هەموو فنیشێکم, ئەم خوێنە مافی هەر هاووڵاتییەکە لە کوردستان و جیهان بە گەیشتن بە کورسی دەسەڵات بیبینێت نەخوازڵا حیزبی سیاسیش وەڵە لە چوارچێوەی کایەی سیاسیدا, خوێن خۆیان خۆشییە, خۆیادانیش پێ لە جوانی , وەڵە مافی خەمانە بپرسین ڕەدار شاسوار بە کام ڕێگا بە سەر تەختی شاهانە ؟؟, ڕێگای قژڕیان ڕێگای پشتیوانی خەڵك؟, چونکە ئەو نموونانەی هەناتەوە هیچیان بە شەرعیەتی باوی ئەمە نەچونەتە سەر تەخت, بەوەی لینیشەوە کە باوەدارم پێی, هاوکات پێویستە سەرکی گەورەترین کوتڵەی ئەپەزسیۆنی پەرلەمان زانیاریکانی ورد بێت لەسەر ئەو نموونانەی دیهێنەتەوە, بە

تایبەتیش ئەو قسە بە نەوەی نوێ نەوەی گوگۆ دەکات, بە کرتەیەك هەموو زانیارییەکان دەتە بەردەستیان, زەمانی زانیاری وتنی نا راِست لە گەڵ ئەوان نەماوە.

لە باسی هیتلەردا دەنووسێت " حیزبی نازییەکان لە ساڵی 1924 تەنها 3% و لە ساڵی 1928 دەنگەکانی دابەزی بە 2,6% و لە ساڵی 1930 بەرز بوونەوە بە 18% و 1932 بە 37% و لە کۆتایی هەمان ساڵدا هەڵبژاردن دەکرێتەوە دەنگەکانی بە 33% دادەبەزێت, دواتر بە دیاریکردنی ساڵێکە دەڵێت لە هەڵبژاردنی ساڵی ؟؟؟؟ رێژەی 44%ی دەنگەکانی هەنایەوە " کە هەڵبژاردنی 5ی ئازاری 1933 بوو, هەڵبژاردنەکە دوای کودەتاکەی 30-1-1933 ی نازییەکان ئەنجامدرا,تیایدا نازییەکان رێژەی 43,91%ی دەنگەکان و 288 کورسی لە کەی 647 کورسیان هەنایەوە" , کە پێش هەڵبژاردنەکە نازییەکان پەلاماری بەربەاوی شیوعیەکان و سانديکاکانی کرێکاری و تا ئادیەکیش سۆسیال دیموکراتەکانیان دا, تۆڕەران ئەم هەڵبژاردنە بە شەرعی نازانن چونکە لە ژینگەیەکی دکتاتۆری ئەنجامدرا, پیاوانی هیتلەر چاودێری دەنگدانەکانی هەموو سندوقەکانی هەڵبژاردنیان دەکرد" , كاك شاسوار گرنگترین کار کە بوبێتە هۆی سەرخستنی دەنگەکانی نازییەکان بوو دەزانێت رۆژانە 3 سمیناریان ئەنجام داوە, نەك ترس , قەیرانی ئابووری دوای ساڵی 1929 , کە ئەو رۆژە جیهان بە تووندترین قەیرانی ئابووریدا تێدەپەڕی .

با چاوێك بە دەنگە راستییەکانی پارتەکەی هیتلەردا لە هەڵبژاردنەکانی ئەمانیا بخشنین بە ئەوەی هەندێك لە زانیارییەکان كاك شاسوار لە گەیدا راست بکەینەوە " لە هەڵبژاردنی 4ی ئایاری 1924 پارتەکەی هیتلەر NSFP بە یەکەمجار بەشداری هەڵبژاردنی کرد و لە کەی 472 کورسی 32 کورسی هەنایەوە لە گەڵ 6,5%ی دەنگەکان , لە هەڵبژاردنی 7ی دیسەمبەری هەمان ساڵ دەنگەکانی دابەزی بە 14 کورسی 3%ی دەنگەکان, لە هەڵبژاردنی 20ی ئایاری 1928 دەنگەکانی دابەزی بە 12 کورسی و 2,6%ی دەنگەکان , لە هەڵبژاردنی 14ی سێپتەمبەری 1930 کورسییەکانی بەرز بوونەوە بە 107 کورسی و 18,25%ی دەنگەکان " ئەمجارە هیتلەر خۆی سەرکایەتی لیستەکەی کرد ", لە هەڵبژاردنی 31-7-1932 پارتەکەی هیتلەر 230 کورسی و 37,27%ی دەنگەکانی هەنایەوە , لە هەڵبژاردنی 6ی نۆڤەمبەری 1932 دا ژمارەی کورس و رێژەی دەنگەکانی دابەزی بە 196 کورسی و 33,09%ی دەنگەکان, ئەمە بارودۆخێکی خراپی بە نازییەکان دروست کرد, بە دوا هەڵبژاردنی ئازاد لە ئەمانیا دەتە ژماردن تا

ساڵی 1949 , لە 30-1-1933 نازییەکان کودەتایان کرد و دەستیان بەسەر دەسەڵاتدا گرت, هەڵبژاردنی دواتر لە ژێر بارودۆخی دکتاتۆریەتدا کرا و یەکەم هەنگاو پەلاماری شیوعی و سۆسیال دیموکراتەکان دراو جولەکەش بەبەشکرا لە دەنگدان “, دەبینین بارودۆخی سیاسی وڵات ناجێگیرو ماوەی ئەنجامدانی هەڵبژاردنەکن کورتن, لەوە رۆژگاردا جەماوەر چینایەتیەکان زۆر توند بوون, ئەرکی نازییەکان ئەوە بوو, سستەمی سەرمایەداری ئەڵمانی لە مەترسی بە دەسەڵات گەیشتنی شیوعیەکان و قەیرانی سەرمایەداری رزگار بکات, وە پێگەی لە دابەشکردنەوەی بازاڕی جیهانی بپارێزێت, بەیە کە سەردەکەوێت کۆتایی حیزبە راستگەراکان و نەتەوەییەکان بە کۆمەڵە دەچنە ریزەکانییەوە, کە دەشوخێت کۆتایی حیزبەکەی پارتی راستگەرای نوێی پە دادەمەزرێنن و درێژە بە دەسەڵاتدارێتی دەدەن.

سەبارەت بە پارتەکەی لینینیش , کاك شاسوار دەڵێت ” لینین کە گەرایەوە بە روسیا و لەگەڵ پارتەکانیتر گفتوگۆیان دەکرد و خۆیان بە هەڵبژاردن ئامادە دەکرد، هەمیشە دەیگوت ئەمە لوتکەی دەسەڵات دەگرینە دەست، بەڵام کاتێ لە ساڵی 1912 هەڵبژاردنکرا حیزبەکەی لینین یەکەم بوو لە دوای دواوە (واتە بچووکترین و خراپترین حیزب بوو)، بەشەویەک تەنها 2% ی بە دەستهێنا و هەموان گاڵتەیان پێدەکرد.

بەڵام دوای پێنج ساڵ شەرشی بەلشەفیکانی لە 1917ی بەرپاکرد و ئیمپراتۆریەتی قەیسەری روسیایان روخاند. “, لینین لە ساڵی 1900وە بەهەی راوەدونانی دەسەڵاتی دکتاتۆری قەیسەری لە دەرەوەی روسیا بوو, دوجار گەڕایەوە وڵات, لە هەردوو بارودۆخی شەڕشی 1905 و 1917 دا, حیزبەکەی ئەگەر بچووکترینیش بوبێت لەوە رۆژدا لە خراپترین نەبووە, بگرە شەڕشگێڕترین و بە دسپلینترین پارتی سیاسی بوو, شەڕشگێڕی مەزن و نووسەر و ئەدیبی گەورە و ئاژیتاتۆرو ئاژیتاسیۆنی لێهاتوو, وتار بژی سەرنج راکێش و جەنگاوەری بوێر, سیاسی قاڵبوی مەزنی جەنگە سختەکانی لە گەڵدا بوو, نموونە لەسەر ئەو ناوە گەورانە زۆرە, ئەندامانی حیزبەکەی قاڵبوی بەرەنگاربوونەوە, دورخستنەوە بە سیبریا و ئاوارەیی و کونجی زیندانەکان بوون , هاوکات رۆژنامەیەکی بەهێزیش ئەرگان و قسەکەری بوو بە ناو ئەکسترا, لە هەموو رویەکەوە پارتەکی بە ئیمتیاز بوو, لە روی دەنگ هێنانەوەشەوە بە بەلشەفیك و مەنشەفیك لە هەڵبژاردنی سێپتەمبەری 1912 تەنها 14 کورسی لە کۆی 442 کورسی دەمایان هێنایەوە , دووەم پارت بوو نەك یەکەم لە دوای دواوە, پارتەکەی

کیرنسکی یەکەمی دواوە بوو, کە پێش لینین لە شۆڕشی شوباتی 1917 دەستەاتی گرتە دەست " تردەفیك 10 کورسی هەنابوو ", وەلە لە هەڵبژاردنی دەمای ئۆکتۆبەری 1907 دا 19 کورسی و لە جەنیوەری 1907 دا65 کورسیان هەنابوو وسیەم پارت بوو لە ئاستی وڵات " , لە هەڵبژاردنی 25ی نۆڤەمبەری 1917شدا کە 39 ڕۆژ پاش شۆڕشی ئۆکتۆبەر ئەنجامدرا و 100 لیست بە زیادو کەم لە کەبەکەک پشکدار بوون, لە شیوعی و مەنشەفیك و سۆسیالستە پێپەلیستەکان تا کادیت و قەزاقەکان و ئاین پەروەر و ناسیونالستی کازاخی , ئەرمەنی, ئازەربایجانی , … , سۆسیالستە شۆرشگێڕەکان " لە 30-8-1918 پارتەکیان یاساغ کرا, بووە هەی ئەوەی فانی کابلان ئەندامی هەمان پارت تۆقە لە لینین بکات " دەنگی یەکەمیان هەنایەوە 37,61%ی دەنگەکان و 324 کورسی لە کەی 767 کورسی دەما, بەشەفیکەکان 23,26%ی دەنگەکان و 183 کورسی" واتە دووەم بوون دوای هاوپەیمانەکانیان تا ئەوکات لە سۆسیالستە شۆشگێڕەکان", سۆسیالستە شۆشگێڕەکانی ئۆکرانیا 12,68%ی دەنگەکان و 110 کورسی, مەنشەفیکەکان 3,2%ی دەنگەکان و 18 کورسییان هەنایەوە, بە کادیت و قەزاقەکان 33 کورسی … , واتا زۆرینە دەنگیان بە سۆسیالستە جەراو جەرەکان دا.کە دەتە سەر کوردستان, بزانین چی دەێت " پارتیەکان کە سەرتا لە کوردستان دەستیان بە سیاسەت کرد، کەمینەیەکی زەر بچووک بوون لەچاو شیوعیەکاندا، بەام دواتر شیوعیەکان بوونە کەمینە و پارتییش بوو بە زۆرینە.

" , ئەوەی راستی بێت پارتی و شیوعیەکان پێکەوە لە کوردستان دەستیان بە سیاسەت کرد, لە ناوەراستی دەیی چل بە دواوە, لە لەبەر ئەوەی شیوعیەکان بەچکەی هەژارو بوەرو دەست پێشخەر بوون, تا کودەتای 1963 زۆرینە بوون لە کوردستان, تەنانەت بارزانی باوك لە ساەی 1958 کە گەڕایەوە بە کوردستان, هەموو ئاماژەکان بە ئەوە دەچن حیزبی نەبوبێت, پارتیەکان لەبەر لاوازی خۆیان کە لەوکاتە جەمسەربەندی چینایەتی لە کوردستان لە نێوان هەژاران و شیوعیەکان لە لایەك و پاشماوەی دەرەبەگەکان و دەسەاتی پێشوو و گروپی ئیخوانەکان و نەتەوەییەکان لە لایەکی دی, ئەوان لە پەراوێزدا بوون , بۆیە هانایان بۆی برد, لە دوای یاخی بوونەوەی دەربەندەکانی ساەی 1961ی ئاگاکانیش و چونە شاخی پارتی, لە لادەکان زۆبەروزەنگیان سەپاند, خەڵکیان ناچار بە گۆینی ئینتما کرد, بە کودەتای 1963 کە پێشتر هەردوو باەکەی پارتی تەنسیقیان لە گەڵ بەعسیە دەندەکان هەبوو, وەك یەکەك لەسەرانی پارتی وتبووی ئەمەش لە کوردستان بۆیاری ژمارە 13 جە بڕە دەکۆین بە ریشەکێشکردنی شیوعییەت,

هاوشانی بەعس کە کردیشیان, ئەمانە پارتیان کردە هەزی یەکەم بە هاوکاری ساڤاك و موساد و سیای ئەمریکی و چی کۆنەپەرستی ناوچەکە بوو, هەموو لە هەزو هەنگاوەکانی قاسم و شیوعیەکان زارە تروك ببون, واتا گۆڕانکاری هەزکان نە بەهەی باشتر بوونەوە بوو, نە بە دەست و مەقامی پارتی بوو, بگرە بە کودەتاو دەستوەردانی وڵاتانی ناوچەکەو جیهانەوە بوو, یەکەك بوون لە دانیشتوانی ناو فارگۆنەکانی شەمەندەفەرەکەی ئەمریکا.

پاشان کاك شاسوار دەنووسێت " یەکێتیەکان کە لە پارتیی جیابوونەوە، لە سلێمانیی خۆیان بەردبارانی دەکردن و جێگایان نەدەبوو. تا دواتر لە بەکرەجۆ و لە پاڵ حکومەتی عێراقیی جێگیر بوون. بەڕای سەردەمانێک لە سەرەتای ساڵانی هەشتاکان یەکێتیی هەموو کوردستانی لەژێر رکێفدا بوو، شەری لەگەڵ ئێران، عێراق، بەرەی جود (پارتیی و شیوعیی و سۆسیالیست)، پاسۆك و هەموانداو دەکرد و بەو هەموو وڵات و حیزبەوە دەرەقەتی یەکێتیی نەدەهاتن، تا حکومەتی عێراق ناچاربوو لە ساڵی 1984 مفاوەزاتی لەگەڵ بکات.

", لەمەشدا کاك شاسوار زانیاریەکی ڕەك نییە, لە لەبەر ئەوەی ئەندامانی پارتەکەی هەموو نەوەی نوێن و کوڕی ئەو ڕۆژانە نین تەدەپەڕێت بە سەریانداو, بە تایبەتیش مەڕووی کورد وەك خەی بە جوانی و دەندەیەوە نەخراوەتە گوگەوە, جەلالیەکان کە جیابونەوە یەکسەر لە بەکرە جە جێگیر بوون, نەك بە بەرد بارانکردن لە سلێمانییەوە ڕاونرابتن بە بەکرەجۆ, ینك لە ساڵی 1983 مفاوەزاتی کرد نەك ساڵی 1984, کە گەشەشی کرد چونکە خاوەندی مامە ریشەو ئارام و پشت ئاشان و مفاوەزاتی 1983 بوو, خاوەند هەزی پشتیوان لە ڕۆژهەڵات و هەنانی پاسدارو لەدانی نەوتەکەی کەرکووك و گرتنی هەڵەبجۆ و شەی سەرسوهەنەری تەقتەق و سەری ڕەش بوو, تەش ئەگەر توانیت وەك تاڵەبانی هەموو جیاوازییەکان کەبکەیتەوە, خەونەکە دەبەتە ڕاستی .

هەموو ئەم نمونانەی کاك شاسوار بە ئەوێە وەك دەڵێت " لەبری ئەوەی بە قەشمە و پەکەنینەوە لەوە بەوانین کە جوانەوێەکی سیاسیین و گوایە بجوکین و چەند پەرلەمانتارەکمان هەیە، لەبری ئەوە پەویستە سەرنجمان لەسەر ئەوەبە لەگەڵ ئەم چەند گەنجەدا چۆن ئەو هەموو حیزبەمان ئیحراج کردووە و نمونەیەکی جوان و جیاوازمان پەشکەشکردوە لە خەنەویستی و ڕەتکردنەوەی ئیمتیازات و بەرژەوەندی و هەڕوەها دروستکردنی کەبەکە،لەکاتێکدا ئەمە دوو ساڵە کاری سیاسی دەکەین و ئەوان زیاتر لە ٥٠ ساڵە لە کایەکەدا بونیان هەیە و

گوایە سیاسەت دەکەن.

“, هەموو کارەکی باش باشە, ڕەتکردنەوەی خانەنشینی پلە باڵاش بە ئیمتیاز باشە ئەگەر موچە زۆبلاحەکەی ئەمەشی لە گەڵدا بێت باشتریش دەبێت , وەلێ لەوانە باشتریش دەبوو ئەم هەنگاوە لە موچەی خانەنشینیەکەی سروە خانەوە دەستی پێبکردایە نەك ئەو گەنجانەی لە رودا داماون, ئەگەر واز هێنان لە ئابوونەوەی پارلەمانتارانی بەغا حیاتەکەی لیستەکەشتی لە گەڵدا بوایە ئەوا لە خەشیدا دەکەوتینە سەما, ئەمە بەخەی خەونەکی جوان خەیاڵدانەکی ئەفسوناوی دەبوو.

http://www.awene.com/article?no=8475&auther=1351

موقتەدا صەدر نە خیانەتکارە و نە ساویلکە و نە شەشگەە … زاهیر باهیر

بەداخەوە کە خەپیشاندەران و زەرەك لە خەلکانی دیکە هەر لە سەرەتاوە موقتەدا صەدریان بە پشت و پەنای خەپیشاندەرانی عەراق زانیوە و کاتەکیش کە هەوەستی ئەو و کەمەکەی ئاشکراتر دەبێت بە خیانەتی دەزانن و توشی بە چارەیی دەبن .

لە ئاستیدا صەدر و حیزبەکەی ئەوەندە دەستی خەپیشاندەران بوون کە بتوانن کەنترەیان بکەن و ئەو کاتەش موزایەدەی سیاسییان بەسەرەوە بکەن یا وەکو دەەین سەرمایەی سیاسییان لەدروستبکەن .

شیعەبوون و شیعایەتی مەرجەعییەت و پەگەی تایبەتی خەیان هەیە و شتەك نییە لای ئەوان کە لەسەرەوەی ‘ شیعایەتی’ بوونیان و مەرجەعەتەکەیانەوە بێت. کاتەك لای ئەوان ، نەتەوایەتیی و نیشتمانچەتی و حیزبایەتی و شەشگەەتی دەگاتە دووبانەك کە لەگەڵ مەزهەبگەریی و مەرجەعییەتی ئەواندا ناوات ، ئیدی ئەو خەسەتانە دەبێت ببنە ئامرازی خزمەتکاری دین و مەزهەبکەیان چی تر شتەك لەوانەی سەرەوە نامێنێت تاکو ببێتە بنەما و پرنسیپ و

گیدانەوەیان بە لایەنکی نامزەبی ئامانجیاوازەوە. بە گومان قسەی من لەسەر 'تاك' ی شیعە ، نیە کە وەکو هەموو تاککی دیکە لە هەر مزهەب و دین و نتەوەیك ، دکرت هەوەستی یاخیبوون و بگزاچونەوەیان هەبت .

شیعەکان و شیعایتی ئا لەم خسەتدا هاوبشن لەتك یەهودییت و جولەکەبوونی ئرسدکسیدا، کە ئەوانیش لەوەدا کە دتە سەر ئەو پرسە کە لە لایان سەرکیە، ئیدی دستبەرداری شت و لایەنکانی دیکە دبنەوە . دووبارە جخت لەسەر ئەوە دکەمەوە کە قسکەم لەسە گشتە، نك 'تاك' و هەوەستی تاك.
ئمە لە عەراق-دا چندەها جر لە ەوت و فسائیلی شیعە و سەرکردە و ابەر هەیە و بە دنیاییەوە ململانێ و ناککی زەر هەیە لە نەوانیانا کە هەموو ئمەش وکو لە هەموو دین و مزهەب و نتەوەیکدا، هەیە، زیاتر ناککی و ململانێکیان لەسەر دسەات و دسەاتدارتییە، بیە کە کاتك دتە سەر پرسە هەرە گورەکە کە شیعایتی و مرجەعتیانە و ەووبەووی مترسی دەرکی دبنەوە هەموو ئەو ناککیی و ئامرازانەی کە بە دژایتیکردنی یەکدی بکاریان هەناوە ، دخنە لاوە و دبنەوە بیەك و هاوپیمانێکن و دەرینکانیان بەرەادکن و دیانفرشن.

هەر ئم هکارشە چی دی موقتدا صدر ئامادە نیە کە پشتگیریی اپەیوان بکات لە عەراق-دا نك لەبەر ئەوەی کە کە لە لایکەوە کوتوونتە بەردم مترسی اپەیوان، بەکو پشتگیریکردنیان تا ئستا وکو ئامرازك ، تاکتیکك وابوو بە بدستهنانی ئیمتیاز و دسەاتی زیاتر. لە کاتکدا کە صدر ماویکی زەر لە نەوانی عەراق و ئران-دا دت و دچت ەنگ ئەو ئیمتیاز و دسەاتەی مسگەر کردبت هاوکاتیش بارودخی حوکمی شیعە لە ئران و عەراق و لوبنان -یش زەر شلوق و لەرزکە. ئم شلقی و بارە دژوارش لەو سە وەتدا ەنگدانەوەی استوخ و کارایی کاریگەری لەسەر لایەن و فسائیلە جیاوازکانی نەو شیعەکان لە هەر سە وەتکد،ا هەیە. بە واتایکی دیکە کە پایە و کەککانی ژەر سقفکە هەرەسی هەنا ئیتر هەر دار و پەردووە لە نەو تپووتزی خیدا نوقمی سەر زەوی دبت.

لەناوبردنی قاسمی سولەمانی و موهندیس-یش کە دوو پایەی گورەی هەردوو ژم بوون، لەناوبردنیان تا ئەو ادیە کارایی خیان لەسەر لاوازی هەردوو ژم دانا کە بە دگمەن تیاماندا هەبووە، درکمان بەو استیە کردبت. تنانت زەرك لە سیاسی و ەشنبیرانی

کورد و توژەرەوە سیاسیەکانی ناوچەکەش وایاندەزانی کە دەبەتە هۆی هەڵگیرسانی شەڕێکی گەورە، کە لە ئاستیدا پێچەوانەکەی ئەستدرێچت کە سەرەنجام چەك بۆئیران دادەدات بەسەر مەزی وتووژ و سازش.
هۆوەستی ئەستای صەدر و لایەنەکەی تەنها وەلابوونی تەواو و ئاستگیی و بە ئەمەکتی ئەوان دەردەخات بۆ شیعەگەریی و مەرجەعییەتەکەی.

Zaherbaher.com

26/01/2020

کاریکاتێر و جۆرەکانی تری هونەری شێوەکاری لە ڕۆژنامەگەریدا … بەشی (3) هەندرێن خۆشناو

بەشی (3)

بەجگە لە کاریکاتێر ڕۆژنامەگەری پشت بە جۆرەکانی تری شێوەکاریش دەبەستێت، وەکو وێنە و پێستەر و وێنەی هاوپێچ یان باکگراوند، ئەم جۆرانەش زۆرجار لەگەڵ کاریکاتێردا بەیەکدەگەن لە ناوەڕۆکە گاڵتەجاڕیەکانیاندا، کە زۆرجار تەکنیکەکانی کاریکاتێر بەکاردێنن لە جۆبەجۆکردنیاندا، یان ناوەڕۆکێکی کۆمیدیانە چارەسەر دەکەن کە وایان لێدەکات تا ئادەیەکی زۆر بە کاریکاتێر بچن. نزیکترینیان لە کاریکاتێر پێستەرە کاتێك کە هەگەزی کۆمیدیای تێدابێت. 1- کاریکاتێر و پێستەر

2- کاریکاتێر و وێنەی فۆتۆگرافی:

وێنەی فۆتۆگرافی بە یەکێك لە هەگەزە بنەڕەتیەکانی ڕۆژنامەگەری دادەنرێت، و بە مادەیەکی زیندوو دەژمێردرێت، بەجگە لە مەبەستە

جوانییەکان وەکو بەڵگەیەکی مادی بەکاردێت بۆ نووسینەکان، لە کاتی ئێستاماندا هیچ ڕۆژنامەیەك بەبێ وێنە نیە، لێرەدا مەبەستمان تەنها ئەو وێنانەیە لەسەر وێنەی فۆتۆگرافی، بەکو بۆ باسکردنی جیاوازیەکانیەتی لەگەڵ کاریکاتێردا، کە جیاوازە لەگەڵ کاریکاتێر لە تەکنیکی جێبەجێکردن و ئامانجەکان، وێنەی فۆتۆگرافی ئەنجامی کردارێکی فیزیاوی و کیمیاویە، هەنگدانەوەی واقیعێکی زیندووە بەبێ هیچ دەستکارییەکی دەرەکی، ناکرێت وێنە چەند شتێکی تێدابێت کە لە واقیعدا بوونیان نەبێت، کەچی کاریکاتێر ئەنجامی کارێکی دەستیە، زۆر جار چەندین بابەت لەخۆدەگرێت کە لە جیهانی واقیعدا بوونیان نیە، چەندین جیاوازی زۆری تریش لە نێوان کاریکاتێر و وێنەی فۆتۆگرافیدا هەن، بەڵام بابەتەکەی ئێمە لێرەدا خاڵەکانی بەیەکگەیشتنی وێنەی فۆتۆگرافی و کاریکاتێرە، ئەم خاڵانەش ژمارەیان کەم نیە، یەکەمیان ناوەڕۆکی گاڵتەجاڕی یان کۆمیدییە، وێنەی فۆتۆگرافی زۆرجار ناوەڕۆکێکی کۆمیدیانە لەخۆدەگرێت، لەوانەشە ڕۆگای دەستکەوتنی ئەو ناوەڕۆکە، خڕسکانە بێت یان پێشتر ڕێکخرابێت، وێنەی خڕەس ئەو گرتەیەیە کە وێنەگر دەستکاری لە ڕێکخستنی هەگەزەکانی نەکردووە، و بە ڕێکەوت دەستی کەوتووە، وەکو وێنەی یاریزانی تۆپی پێیەکە، کە دڕخی یاریزانەکە لە هەوادا سروشتی نیە، بەو سەربازە دەچێت کە لە حاڵەتی ئامادەباشیدایە، ئەو گرتەیەش ئەستەمە بە چاوی ئاسایی ببینرێت، ئەو حاڵەتە لەوانەیە لە یەکێك لە دەیان یان سەدان حاڵەتی تردا بێت کە جۆەی سەرکەوتن و دابەزینی ئەو یاریزانەیان پێکهێناوە، هاوێنەی کامێرا گرتوویەتی بەبێ ئەوەی وێنەگرەکە خواستی ئەو گرتەیەی بووبێت، ئامانجە سەرەکیەکەی تەنیا وێنەگرتنی ڕووداوێکی وەرزشی بووە، ئەو گرتەیەش تەنیا ڕێکەوت بووە.

لەوانەیە گرتە خڕەسەکان بە هاوکاری وێنەگرەوە بێنەکایەوە، کاتێك وێنەگر بابەتێکی ئامادە لەبەردەمی پێکهاتووە بێ وێنەیەك، وێنەگرەکەش ئەو تاوە دەقۆزێتەوە و وێنەکە دەگرێت، وەکو وێنەی ئەو پشیلەیەی کە لە تابلۆیەکی شێوەکاری ڕاماوە.
جیاوازیش لە نێوان وێنەی یاریزانەکە و پشیلەکە لەوەدایە، کە خڕەسی لە یەکەمدا کامڵ و تەواوە و وێنەگر هیچ ڕێکی تێدانەبووە، و لە دووەمدا خڕەسیەکە تەنیا لە پێکهاتنی بابەتی وێنەکەیە، هەنگاوەکانی دیکە وێنەگرەکەی ئەنجامیداوە.
وێنەی سازکردنی پێشوەختەش، ئەو وێنەیەیە کە وێنەگر پێشوەختە هەگەزەکانی وێنەکە ڕێکدەخات، بە هیوای ئەوەی کە بابەتێکی گاڵتەجاڕی دەست بکەوێت، لێرەدا وێنەگر بەخێی پارچە ئێسکێکی لەناو

قاپێك داناوە لەگەڵ چەق و چەنگاڵێك، واتە وێنەگرەكە بەخۆی ئەو وێنەیەی بە هەموو هەگەزەكانیەوە هێناوەتەكایەوە، بابەتەكە سەر بە واقیع یان ڕووكەوت نیە، بەڵكو پێشوەختە لەلایەن وێنەگرەوە سازكراوە.
لەگەڵ ئەوەشدا وێنەی خۆەس یان پێشوەختە ڕێكخراو و وێنەی سازكراو كە باسمان كردن، لە چوارچێوەی وێنەدا دەمێننەوە و دەتوانین بە وێنەی گاڵتەجاڕ یان وێنەی كۆمیدیایی ناوی لێ بنێین، یان هەر ناونانێكی گونجاوی دیكە، بەڵام لە هەندێك خاڵدا كاریكاتێر و جۆرەكانی تری وێنە بەریەكدەكەون، كاتێك كاریكاتێر پەنا دەباتە بەر بەكارهێنانی وێنە لە چەند بەشێك لە بەشەكانی پێكهاتەكەیدا، و وێنە و كاریكاتێر یان وێنە و نیگار ئاوێتەی یەكتردەبن، وەك ئەوەی ناوی دەنێن كۆلاج (كۆلاژ)، كە تێیدا جیاجیكردنی نیگارەكە بە هۆی بەكارهێنانی چەندین تەكنیكی جیاوازی گرافیكی بە خستنەسەری چەند وێنەیەكی فۆتۆگرافی ئەنجامدەدرێت، هەندێك جاریش تەنیا بە بەكارهێنانی چەندین وێنەی فۆتۆگرافی و ڕێكخستنیان ئەنجامدەدرێت، ئەمجۆرە نیگارانەش ئەگەر هەگری ناوەڕۆكی گاڵتەجاڕانە بن، دەتوانین بە كاریكاتێر ناویان بنێین، كە وێنەی فۆتۆگرافی بەكاردێنن بۆ خزمەتكردنی مەبەستەكانیان.

دووركەوتنەوە لە جنـــــودان و گاڵتەوە بە لێزیك ... پارێزەر/ لوقمان مصطفی صالح

جنودان دیاردەیەكی كۆمەاڵیەتی و گرێیەكی دەروونییە، زۆرێك لە مرۆڤەكان لە ژیانی ڕۆژانەیان پێنای بۆ دەبەن، بە پێی شوێن و داب و نەریتی تاكەكان جیاوازی كولتووریەكانیان جنێو دەدەن. بە پێی زۆر لە سەرچاوە دەروونناسییەكان، ئەو كەسانەی پەنا بۆ جنێو دەبەن ئەو كەسانەن كە ناتوانن كۆنتڕۆڵی تووڕەیی خۆیان بكەن، یان ئەو كەسانەن بیركردنەوەیان هاوكاریان نابێت تا بە شێوەیەكی بابەتییانە كێشەكان چارەسەر بكەن، یان ڕووبەڕووی كەسەكان ببنەوە، بۆیە پەنا دەبنە بەر جنودان بۆ دامركردنەوەی تووڕەییان،

زەرجاریش بۆ نیشاندانی بڕەسەناتی خۆیانە. بۆشک لەوانە تووشی حاڵەتێکی دەروونی شڵەژاو هاتوون، دۆبەت سەردانی پزیشک بکەن و چارسەر وەربگرن.
پسپۆڕانی نەخۆشیە دەروونیەکان ئامۆژگاری بە هاوکاری سایکۆپاسی دەگۆڕنەوە، یان دەگمەنێک بە هاوکار دەزانن، لە هەردووک حاڵەتەکەدا، ئۆکسجێن دۆبەت بخرێتە ژێر پرسیارێکی چارەسەری ورد و زانستی،
چونکە دەروونی ساغ وبکۆشێ جنێو نادات،دەم ودەست بەحەرام کراوەکاننابات.!

لە گەڵ ئاوڕی لە ڕووی یاسایی یەوە ،یاسادانەران،سزایان بۆ ئەو جۆرە کەسانە داناوە،بەڵام خۆ یاسا هەر لە خۆڕا سزای کەس نادات، ئەگەر کەسێک سکاڵاکار نەبێت،یاخود دۆبەت بزانیین کێن ئەو کەسانەی دەتوانن سکاڵاتمار بکەن.؟ بۆ نمونەیە ئەم جنێودانەی ئەم دواییەی مامۆستا هەڵۆ وشەیەکی نەشیاوی وەک (گەواد) بەکار هێنا کە بووە هۆی تورەیی خەڵک و قسەو قسەڵۆکێکی زۆری بۆ دوای خۆیدا هێنا. هەرچەندە خۆی نکۆڵی لێکرد، بەڵام بۆ تاوانەتیش ڕاتی نەکردەوە، چونکە لە پێیجەکەی ئەو بەڵگەنامەیەک هەبوو،تومەتێکی خستە ئەستۆی ئادمینێکەی و سەرزەنشتیشی نەکرد. لەبەر ئاوڕی لە جنێودانەکەدا ناوی کەس نەهاتووە جنێوەکە گشتگیرە کەس یاخود تاک ناتوانێ سکاڵای لەدژ تۆمارکات،دۆبەت لە ڕێی داواکاری گشتیەوە سکاڵای لە دژ تۆمار بکرێت. وە ئەگەر تۆمەتێکی بەسەردا ساغ بێتەوە ئاوا دادگا بڕیاری یاسا کار پێکراوەکان واتە بە یاسای سزادانی عێراقی لە مادەکانی (٤٣٣) و(٤٣٤) دائاماژەی بۆ تاوانی جوێندان کردوە دەڵێت:-
جوێندان بریتیە لەوەی کەسێک قسەی وەها بە یەکێک بڵێت کە ئابڕووی یان پێگەی لەکەدار بکات یان هەستی بریندار بکات هەرچەندە ڕووداوەکی دیاریکراوی نەدابێتە پاڵ.

هەرکەسێک جوێن بە یەکێک بدات بە بەندکردن سزا دەدرێت کە لە ماوەی (1) ساڵێک زیاتر نەبێت و بە غەرامە کرن کە لە سەد دینار زیاتر نەبێت یان بە یەکێ لەو دوو سزایەکیان.
ئەگەر جوێندان بە ڕێگەی بەڕاوکردنەوە لە ڕۆژنامەکان یا چاپکراوەکان یا لە ڕێگەی یەکێک لە ڕێگەکانی تری ڕاگەیاندن ئەنجام بدرێت بە بارودۆخی توندکردنی سزا دادەنرێت .

تێبینی/سزای غەرامە پەرلەمانی کوردستان هەمواری کردوە لە تاوانی جۆری کەتن کراوە بە لە (45000)دینار کەمتر نەبێت و لە (225000)دینار زیاتر نەبێت. لە یاسای ژمارە (35)ی ساڵی (2007)دا

سەرلەنوێ جەخت لەسەر سزادانی جنێو کراوەتەوە، لە بڕگەی (5)ی ماددەی نێیمدا هاتووە: "جنێودان و توانجی ناڕەوا و ناوزڕاندن قەدەغەیە".
لە هەمان کاتدا زۆرێک لە دەروونناسان و پسپۆرانی دەروونناسی بەشێوازێکی زانستی تۆژینەوەیان لە بارەی جنێودانەوەکردووە و ڕاو سەرنجی خۆیان خستەڕوو، بۆ نمونە:-
دەروونناسی ئینگلیزی (ریچارد ستیفن) دەڵێت: "کاتێک چەکوشێک دەکێشی بە پەنجەیەکتدا، بڕتەقای ئازارەکە بۆ هاوار و جنێودان کەم دەکەیتەوە. هەروەها زاناو بیرمەندی دەروونناسی (ئەلفرێدئادلەر) پێی وایە جنێودان بەزین و کەم و کورتی کەسێتی یە و لەڕگەی جنێوەوە کەسەکە هاوسەنگی دەروونی خۆی دەچەسپێنێت،کەئەمەش تەعویزێکی دەروونی نەخۆشی نائاسایی ، هەروەها (فرێید) دەڵێت جنێودان دووژمنکاری خۆفەکراوە لە ناوچەی عەقڵی نەستی دژ بەو شتانەی کەمێ لەتاکی قەدەغەکردووە . بە ئەوەی زاڵبین بەسەر ووشە قەزەوون و نە شیاوەکاندا و تووشی کێشەی یاسایی نەبینەوە دەبێت دووركەوینەوە لەجنێودان و بگەڕێینەوە بە لاژیک.

د،چیا ئەم دێڕانە تەکست ... کە زنگانە وەرگێڕانی: پشکۆ ناکام

ئەم نەتەوەیەکی دێرینە
خۆی بە سوار بوونی
قیتارەوە ئەبینین
بەڵام حەیا حەرام ئەکەین
حەرامیش حەیا ئەکەین
بە فتوایەک کە نازانین
لە کوێوە هاتوە ئەسڵ و فەسڵی
ئەم نەتەوەیەکی"سواو" ین
چەپڵە بە هەر
گۆرانی و گوجەرێک لەئەیڵان
بە فەرمان ڕواکانمان

ئەجەنگین
و
هەر "زەڵام" و کوڕە زەڵامک ئەپەرستین
ئێستاش، مشمشەر
تفەنگ
ئاڵا وەنا ئەکەین
خوێش بە قاوەیەکی بەیانیان
و
پیاسەیەکی ئەوارانی
کەناری دەریا ئەبینین
و
بیر ئەکەینەوە چەن سواری تەیارە بین...
ئەمە قورسایمان نیە
ئەمە "نەبوو"ین
بار گرانییەکین
بە ئینسانیەت
بەگەن بوویەکی کەمەایەتین
چاڵایی جوگرافیایین
چونکە تا ئێستاش
ئاواتەخوازین وەنەیەک
لەگەڵ :
ئابڕ
سەرک
خانەوادەکانیان
وەچەزاکانیان
دراوسێکانیان بگرین
چونکە ترسمان هەیە لە:
زەردەخەنە علوجەکانیان
بزە پە لە تەڵەکانیان
تا ئێستاش :
ویژدان
هۆشت
بیر و باوەڕ
قەڵەمکانمان ئەفرۆشین
بە کرێیان ئەیەین
ئەدزین و ئەیانکەین بە دیاری
لەو کاتەوەی باسی شەڕش

ھاتێ پێش و ئێستاش
ئێفیش بێ دیوارێکانا ھێئێواسین
و
ھاواری پاڵوانێتێکان ئێکێین
و ئێیانکێین
بێ موعجیزێکانی سێردێم
ئێمێ ،
بڵێ ئێمێ
بوونمان ھێر نیێ ، تا
ێیش و مێزێر
دوعا و دێمانچێ
مێزار و جادوگێری
ێاوچی حوکمان بکا
ئێوانێ :
زێھریان لێ جێستێی
نیشتمانێکێمان چانوێ
لێ ئێقێمان
لێ دێمان
لێ خوێنمان چانوێ